

Публікації

ЛЕМКІВСЬКА «КРИВУЛЬКА» («КРАЙЧА», «КРИЗА», «СИЛЯНКА», «КОРОЛЬКА») До 80-ї річниці початку депортації лемків з їхніх етнічних земель

Марія ГОРБАЛЬ
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9287-8336>
провідна наукова редакторка,
Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: horbal.m@gmail.com

Історична довідка: 9 вересня 1944 року в Любліні Польща та СРСР уклали угоду про «взаємний обмін населенням» — примусово виселяли українців із Польщі, а поляків з України. Як стверджує Український інститут національної пам'яті, майже 700 тисяч українців вимушені були покинути свої домівки, з тотальним порушенням прав людини. Однак після відновлення української незалежності — силами другого та вже третього покоління, а також і поціновувачами цієї унікальної етнографічної групи їхньої спадщини — витворився потужний і різновекторний рух за збереження і популяризацію лемківської самобутності, культури.

У XIX—XX ст. у найзахіднішій частині України — Лемківщині — поширеними жіночими прикрасами були (і дотепер залишаються у лемківському середовищі) пелериноподібні комірці з бісеру з околиць Команьчі (повіт Сянік) — комірці-силянки, кривульки, крайчі, корольки, кризи. І хоча лемкині, як і всі українки, мали багато прикрас (чим більше їх було, тим багатшою вважалася дівчина чи жінка) (іл. 1), та, все ж, одягати на шию комірці з бісеру «було модно».

Зважаючи на те, що ці прикраси були поширені на невеликій території Східної Лемківщини, звідки, практично, всі лемки були депортовані — чи до УРСР, чи на захід Польщі, — достовірним джерелом цих автентичних виробів з бісеру залишаються фотографії (іл. 2, 3) та експонати з музеїв.

Стосовно назви виробу, то автентичні лемківські назви — «кривулька» та «крайча» — знаходимо у розділі про одяг лемків у виданні «Лемків-

Іл. 1. Світлина Й. Щербецького, 1930 р. Історія та пам'ятки Прикарпаття. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=894006382743873&set=a.418576880286828>

Іл. 2. Лемкині з Команьчі. Світлина зроблена представниками адміністрації нацистської Німеччини для посвідки особи. ArokryfRuski.org. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=809776874584546&set=a.3249828998565621>

Іл. 3. Автентична кривулька, зроблена в Команьчі бабусяю мисткині Оксани Коваль. Тут і далі світлини зі сайту: Лемківська кривулька — Krywulka Lemkowska. URL: <https://www.facebook.com/groups/88297642877438>

щина», Т. 1 Інституту народознавства НАН України [1, с. 338]. Тому для бісерних виробів з Команеччини, виготовлених за оригінальною технологією, доцільніше було б застосовувати назву саме таку: «кривулька» чи «крайча».

Назва *kreza/kryza* прийшла до польської мови з німецької (*die Kröse*) і означає круглий комір з текстилю (тканини, мережива тощо), у словацьких діалектах такі коміри називають *krezel*.

Кривулька — прикраса на шию, виконана з різнокольорових скляних намистинок, була популярною серед багатьох етнографічних груп, що населяють Карпати (гуцули, бойки, лемки) і має аналоги в прикрасах, відомих з території Балканського півострова і Румунії та Молдови. Схожі бісерні прикраси є в традиційних костюмах африканських племен, гренландців і чувашів [2].

Тло, фон перших, автентичних лемківських «кривульок» робили в насичених яскравих кольорах: оранжевому, червоному, вишневому та бордовому. Зараз їх «модернізували» — для особливо урочистих чи траурних подій роблять кривульки на чорному фоні, для весілля до білого наряду — або чисто білу прикрасу, або білу з вкрапленням інших кольорів. Часто роблять кривульки на синьому чи зеленому тлі — залежно від вподобання мисткині чи замовниці.

Отож кривулька — прикраса з бісеру шириною 15—20 см і більше у вигляді коміра, що спадає від шиї суцільним плетивом, накриваючи груди, плечі та спину. Характерною ознакою кривульки є композиція, що твориться чергуванням орнаментальних смуг, розмежованих прямими чи хвилястими лініями.

Для утворення напівкруглого (чи цілком круглого) коміря робиться верхній край виробу коротким, з дрібних геометричних мотивів. Це вузький комірець-стійка завширшки 1,5—2 см, який щільно прилягає до шиї [3, с. 39].

Є чотири техніки плетіння стійки: «монастирська» (хрестиком), «сіточкою», «ткання на станку» і «ланцюжками» (коли декілька ланцюжків з'єднуються між собою). Можливо, хрестиком плели стійку як оберіг, бо дотикалась до тіла, подібно до того, як вишивали хрестиком сорочки. А вже далі — в селянці — сіточка, щоб все непотрібне заплутувалось в сіточці і перешкоджало доступу до того, хто носить цей виріб (іл. 4, 5).

Отож друга смуга (найширша — 8—12 см) відтворює основні мотиви, найпоширенішими з яких є ромби, квадрати, трикутники, прямі та ламані лінії, зигзаги, хрестики та крапки. У третій смузі подані дрібніші ромбики у поєднанні з прямими, хвилястими чи ламаними лініями, щоб підкреслити велич і красу середньої, центральної смуги, і бути обрамленням усього виробу. Більша частина центральної

Іл. 4. Кривулька мисткині Людмили Сторож. Сійка в кривульці зроблена в техніці «хрестиком»

та вся нижня частина виробу нанизується однаково — технікою сіточки, ромбом на чотири бісеринки. Нижній край «кривульки» завершується однобарвними чи різнобарвними петельками, торочками чи китичками з бісеру. Важить весь виріб близько 300 — до 500 грам.

В середині XIX ст. кривульки виготовляли, нанижуючи скляні намистини на кілька ниток кінського волосу. На переломі XIX—XX ст. кінський волос був замінений лляними нитками. Поступово протягом XX ст. стали використовуватися бавовняні нитки. Зараз використовуються переважно спеціальні синтетичні нитки для плетіння бісером [2].

Кривулька — оздоба з чітким геометричним орнаментом, досить яскрава в кольорі, наділена рисами монументальності та величавості, була і є домінан-

Іл. 5. Мисткиня з Золочева (Львівщина) Леся Сидорович (із родин Вар'янка — с. Липовець, Урда — с. Барвінок, Кекляк — с. Мала Верховля, — з Лемківщини) у своїй кривульці (силянці)

тою в декоративному оформленні лемківського строю [4, с. 84—85].

1. Стельмашук Г., Худик Г., Дмитриків Д. Одяг. Лемківщина. У 2-х т. Т. 1. Матеріальна культура. Львів: Інституту народознавства НАН України, 1999. 360 с.
2. Кривулька (традиційна лемківська шийна прикраса з бісеру). Блог історика моди Мирослава Мельника. URL: https://modoslav.blogspot.com/2020/09/blog-post_18.html.
3. Федорчук Олена. Українські народні прикраси з бісеру. Львів: Свічадо, 2007. 120 с.
4. Врочинська Ганна. Українські народні жіночі прикраси XIX — початку XX століття. Київ: Родовід, 2007. 230 с.